

Familjelagstiftning

Familjelagssakkunnigas betänkande med förslag om radikala förändringar i den svenska äktenskapslagstiftningen har rönt skarp kritik. Professor emeritus Sigfrid von Engeström har i sin artikel åter granskat och kritiserat detta betänkande — det kan knappast göras för mycket. Om regeringen helt hade godtagit de slutsatser, som de sakkunniga kommit till, hade det inte bara rört sig om en reform på samlevnadens område utan om en revolution. Även med de ändringar som regeringen gjort, har det svenska förslaget visat sig vara för radikalt för de övriga nordiska länderna. Men så sent som på Nordiska rådets möte i Oslo i februari framgick det, att regeringen var villig att offra det nordiska samarbetet och driva igenom sin lagstiftning.

Det har framkallat viss kritik i nordiska kretsar, att Sverige gått till en radikalisering av sin familjelagstiftning utan att kontakta grannländerna. Statsrådet Lidbom har försvarat tillvägagångssättet med att Sverige har en annan utvecklingstakt på vissa områden än grannländerna, vilka inte anser sig mogna för samma reformer. Får man döma efter Familjelagssakkunnigas betänkande I (SOU 1972: 41), skulle huvudsakligen utvecklingstakten i fråga om kvinnornas yrkesarbete vara avgörande härvid. Kvinnornas ekonomiska självständighet anses öka omloppshastigheten i familjebildningarna. Lagstiftningen bör då inte sacka efter. Det förefaller tveksamt, om denna omständighet gör en reform så brådskande, att det nordiska samarbetet måste offras.

Det mest revolutionerande i nämnda betänkande är inte de framlagda lagförslagen utan det idéprogram, som betänkandet innehåller. C J L Almqvists "Det går an" har genom de sakkunniga fått officiell sanktion.

Enligt de direktiv, som utformades av dåvarande justitieministern Herman Kling vid utseendet av de sakkunniga, har en viktig uppgift för deras arbete varit att klargöra lagstiftningens neutralitet visavi olika former av sexuell samlevnad. Det traditionella, livsvariga äktenskapet får inte ges något företräde, även om man räknar med att tillsvidare flertalet i Sverige kommer att bilda familj i äktenskapets form. Men lagstiftningen skall acceptera faktiskt förefintliga sexuella relationer. Dess uppgift begränsas till att anvisa ut-

vägar för lösning av uppkommande problem på olika plan, särskilt rörande de ekonomiska förhållandena. Genom denna ståndpunkt kommer de sakkunniga — och Sverige — i viss motsättning till den uppfattning om familjen, som uttalas i Deklarationen om de mänskliga rättigheterna. I Europarådets utformning av artikel 16 i deklARATIONEN heter det, att de stater, som undertecknar överenskommelsen, skall "i ekonomiskt, rättsligt och socialt hänseende skydda familjelivet genom sociala förmåner och familjebidrag, skattepolitiska åtgärder" etc. Enligt de Klingska direktiven får man inte ge äktenskapet något företräde.

Den neutrala inställningen

Den fullständiga neutraliteten är emellertid enligt de sakkunniga inte möjlig att förverkliga. Den skulle innebära, att samma bestämmelser gällde för äktenskap och fria förbindelser, vilket vore orimligt. Det är tillräckligt, om speciallagstiftningen för äktenskapet inte "skapar onödiga svårigheter eller olägenheter" för ogifta samlevande.

I själva verket är neutraliteten till sitt omfång mycket begränsad. För parter, som sammanbor och har eller haft barn tillsammans, föreslås, att de gemensamt skall kunna få vårdnaden om eventuella barn samt att vid förbindelsens upplösning den, som bäst behöver bostaden, skall tillerkännas företräde. Liknande bestämmelser föreslås inte för sammanboende utan barn eller för parter, som har barn, men inte sammanbor. De sakkunniga anser också

uteslutet att skänka lagens hägn åt polygama förbindelser, fastän sådana förekommer i alla samhällsklasser. Något sådant skulle betyda en fullständig ändring av äktenskapets begrepp, säger man. Men den uppfattning om exklusiviteten och beständigheten i det äktenskapliga förhållandet, vilken ligger till grund för monogamien, tar de sakkunniga avstånd ifrån. Argumentet väger därför inte så tungt. Deras inställning till polygamien har dock betydande konsekvenser. Fasthålls den, upprives teorien om äktenskapslagstiftningens neutralitet visavi olika sexuella samlevnadsformer. Tillika erkännes, att äktenskapet är ett livsvarigt exklusivt förhållande mellan två. Det mesta av de sakkunnigas principprogram blir därigenom ogiltigförklarat. Skall de sakkunnigas principer tillämpas, leder det till lagskydd även åt polygamien.

Proklamationen av neutraliteten har i själva verket ett mycket begränsat syfte, nämligen som inklädnad eller motivering för förklaringen, att "samlevnad i äktenskapsliknande former" utan vigsel är en "socialt godtagbar företeelse". Detta åter är en moralisk sanktion, som skulle falla helt utanför det moraliskt neutrala programmet.

Familjens funktioner

Genom en analys i gängse sociologisk terminologi av familjens funktioner kommer de sakkunniga fram till att dessa kan fullgöras oberoende av vigsel. På mindre lärd svenska betyder detta, att man kan föda barn, ha gemensamt hushåll och gå på bio

ihop utan att vara gifta. Naturligtvis har de sakkunniga rätt i att det innehåll, som kontrahenterna ger sitt samliv, har större betydelse än den juridiska formen för detta, vem som äger vad osv. Men skillnaden gäller inte enbart den juridiska formen. Det faktum, som de sakkunniga meddelar, att antalet skilsmässor i de fria förbindelserna procentuellt är tio gånger större än i lagfästa äktenskap, tyder på en mera strukturell olikhet. Bortser man från de samlevnadsformer, då skattelagstiftning m m gör det svårt eller omöjligt för kontrahenter, som eljest velat gifta sig, att ingå lagfäst äktenskap, karakteriseras den fria förbindelsen som regel av att den icke uppbäres av en fast föresats om beständighet. Det framgår av en opinionsundersökning, som betänkandet återger. Mer eller mindre tänker man om sin kärlek som Jenny Jäger i Per Wästbergs *Jordmånen*: "Jag vet, att det vi har är till låns, men det är roligt att låna det". I analysen av familjens emotionella funktion heter det: "Gemenskapen måste upplevas som bestående och den måste ta sig uttryck i hänsyn, ansvarskänsla och solidaritet, om den känslomässiga funktionen skall kunna fyllas". Om de sakkunniga är övertygade härom, ter det sig något säreget att rubricera skillnaden mellan äktenskap och fri förbindelse som en juridisk formalitet.

De sakkunniga förmodar, att det livsvariga äktenskapet uppkom på grund av kvinnans behov av försörjning genom mannen, särskilt i samband med barnafödandet. Det finns inget historiskt underlag för en sådan förmodan. Det är föga

sannolikt, att mannen genom årtusenden jorden runt skulle ha funnit sig i att bära det äktenskapliga oket, om han inte själv hade haft något intresse av det. Men hypotesen tjänar de sakkunniga som underlag för profetian, att det livsvariga äktenskapet skall komma att trängas tillbaka, när kvinnan genom yrkesarbete vunnit ekonomiskt oberoende. Då framtidens samhälle i vidgad omfattning beräknas ta hand om barnen och preventivtekniken möjliggör kontroll av barnalstringen, har samhället enligt de sakkunniga inte längre ekonomiskt intresse av att "kanalisera sexualitetens yttringar till familjen". Denna har ju tidigare haft till uppgift att bereda män och kvinnor lägenhet att tillfredsställa sina sexuella behov "med minsta möjliga sociala störningar". Denna behovstillfredsställelse tillerkännes nu avgjord prioritet framför de band av personlig tillgivenhet och trohet, som tidigare ansetts utmärka äktenskapet. Då gud Eros är en lättvingad gestalt, blir relationerna obeständiga.

Enligt de sakkunniga bör samhället tillhandahålla olika regelsystem för "socialt godtagbar" sexuell samlevnad. Ett av dessa är äktenskapet. Det borde vara självklart, att äktenskapslagen då klagör det för äktenskapet, till skillnad från fria förbindelser, karakteristiska, nämligen att "man och hustru äro skyldiga varandra trohet och bistånd", som det står i gällande Giftermålsbalk. Då de sakkunniga vill slopa denna punkt, innebär det en total ändring i äktenskapets begrepp. Om kontrahenterna inte tar vigseln som en tom

ceremoni, ger de därvid varandra trohetslöften: att älska varandra "i nöd och lust". Det torde vara ganska få, som anser det värdefullt och riktigt, att kontrahenter, vilkas äktenskap gått ohjälpligt sönder, genom rent yttre tvång hålls bundna vid varandra. Trohetslöftet har ändå mening. Däri uttryckes det fasta uppsåtet att efter förmåga söka övervinna påfrestningar i äktenskapet och avlägsna allt, som utgör ett hot mot kärleken. Även på detta område gäller väl, att det inte — som ordspråket säger — "är tillfället, som gör tjuven", utan tjuven, dvs tjuvaktigheten, som skapar tillfället. Ser man på en mors omvårdnad om ett barn, skall man upptäcka, att hennes många gånger triviala omsorger förgylles genom medvetandet om plikt och ansvar. Denna mycket allmänmänskliga företeelse har betydelse också för äktenskapet.

Hemmet och barnen

För testningen av en princip kan det vara värdefullt att tänka den allmänt genomförd. Hur kommer människotypen att påverkas, om stabila hem blir en sällsynthet och om de hem, som finns, enligt Sorokins prognos blir "en nattparkering för huvudsakligen sexuella relationer"? Kommer fäder att i framtiden kunna instämma med en av livet gynnad medlem av Svenska Akademien: "Det vill jag säga dig, att det enda här i livet, som inte är en besvikelse, det är barnen". Vilka blir de psykologiska verkningarna, om moderskärleken sättes på svältkost? Är det tänkbart att barn, som ej ägt stabila hem, skall kun-

na säga med Erik Gustaf Geijer om föräldrarna: "Minnet av den lyckliga fläck, som deras hulda vård helgade, ligger som ett solsken i mitt bröst". De sakkunniga syns anse, att framtidens älskande skall ha som ledstjärna Ellen Keys paroll att — i kärleken — offra andras lycka för sin egen. Beständig kärlek i äktenskapet betraktas som psykologiskt orimlig och utan etiskt värde, i varje fall icke en plikt. Kommer inte alienationen att stegras oerhört, om framtida generationer skall vara utestängda från upplevelsen av en kärlek, som man litat på, såvida de inte övervåldigas av kärlekens "credo quia absurdum"?

Samhällets resurser att utan en fullständig omstrukturering överta huvudansvaret för barnens vård och fostran lämnas av de sakkunniga utan beaktande. Det vore också värt en prövning, om karaktärsfostran i kollektivhem har utsikter att nå bättre resultat än den nuvarande grundskolan. Det skulle inte heller varit ur vägen, om de sakkunniga skänkt någon uppmärksamhet åt betoningen av hemuppfostrans betydelse i den senaste ryska äktenskapslagstiftningen. Hemmahustruns jämställdhet med mannen klargöres där genom uttrycklig bestämmelse, att hon skall ha samma andel i hemmets tillgångar, som om hon yrkesarbetat.

Äktenskapets historia torde bekräfta, att etiska och emotionella faktorer haft en avgörande betydelse för hemmens stabilitet. Påfrestningarna i gamla tiders hem var av annan art men sannolikt inte mindre än den moderna tidens. Ett brev från Heloïse

till hennes älskare, den snillrike Abaelard (på 1100-talet) angående eventuellt äktenskap dem emellan ger bjärt belysning däråt. Om det livsvariga äktenskapet bestått genom årtusendena under de mest skiftande kulturella förhållanden, finns knappast någon anledning att bedöma den moderna tidens villkor som så revolutionerande unika, att äktenskapets historia måste gå in i en helt ny epok.

På de flesta områden av lagstiftningen gör sig etiska synpunkter, öppet eller fördolt, gällande, t ex i kravet på social rättvisa. Bara om man bestrider värdet för individerna och samhället av stabila hem, kan man underlåta att ge största möjliga stöd åt fast familjebildning.

Som en slutvinjett och tankeställare må här återges några ord av Per Edvin Sköld om hans mor, en tegelbruksarbetares hustru: »Hon var för oss hemmets härd, som gav vila och värme och livade våra sinnen. Så var det, när barnen voro små och familjen ännu var samlad. Så blev det, sedan vi en efter en flugit ut. Fast hon var en sjukling, än vilande i sin säng, än sittande i sin soffhörna med stickstrumpan i knäet, samlades vi kring henne. Hon lys-te upp för var och en som kom, och hennes kärlek band oss samman. Det gör hon än i dag mer än tjugo år efter det hennes blick för alltid slocknat. För oss sitter hon fortfarande i sin soffhörna, och vi samlas alltjämt kring henne».